

*Монастирська Л. В.,**доцент кафедри філології, перекладу та стратегічних комунікацій
Національної академії Національної гвардії України,
аспірантка кафедри теорії та практики перекладу
Національної академії Служби безпеки України*

НАТОВП ЯК ДИСКУРСИВНА СПІЛЬНОТА

Анотація. У статті акцентовано увагу на необхідності і доречності виокремлення й наукового аналізу основних характеристик натовпу як дискурсивної спільноти в сучасній лінгвістиці. Проаналізовано основні підходи дослідників до тлумачення поняття «натовп» і «дискурсивна спільнота». Наводяться причини, чому саме феномен натовпу став центральним об'єктом сучасних наукових досліджень у психології, соціології і лінгвістиці. Осмислюючи подані положення під кутом зору новітніх наукових парадигм, передусім когнітивної лінгвістики, прагмалінгвістики та психолінгвістики, маємо визначити фактори, які сприяють виникненню натовпу як дискурсивної спільноти (стихійні лиха, масові видовища, політичні акції та площадки для масових гулянь), психолінгвістичні особливості натовпу. Слід за А. Назертяном виділити види натовпу (оказіональний, конвенціональний, експресивний і діючий) та, спираючись на підхід Джона Свейлза, виокремити категоріальні характеристики натовпу як дискурсивної спільноти. Натовпу притаманна емоційність та нездатність до критичного мислення, тобто в інтелектуальному відношенні натовп завжди нижче, ніж окремих індивідів. Така необхідність була зумовлена все більшим інтересом до дослідження натовпу як дискурсивної спільноти, який є важливою складовою частиною процесу забезпечення національної безпеки в умовах глобальних викликів безпеки, зокрема гібридної війни на Сході України. Автор описує типи позиціонування формування натовпу як складної комунікативної події. Дослідження натовпу як дискурсивної спільноти дозволить провести низку міждисциплінарних досліджень, спираючись на які, можливо бути вирішити ряд актуальних проблем запобігання конфліктів із натовпом для спеціалістів інститутів сектору безпеки і оборони (ІСБО), адже комунікативна грамотність є одним із чинників забезпечення громадського порядку в державі, ствердження верховенства права, демократії і поваги до людини.

Ключові слова: натовп, дискурс, дискурсивна спільнота, комунікативна подія, національна безпека.

Постановка проблеми. Дослідження натовпу, яке почалося ще у XIX столітті і активно продовжується у XXI, привернуло значний інтерес до проблеми вивчення натовпу як дискурсивної спільноти. Сьогодні все частіше різноманітні масові заходи стають популярними видами відпочинку у суспільстві, адже вони задовольняють потреби особистості у політиці, спорті, культурі та мистецтві. Під час будь-якого масового заходу важливу роль відіграє саме організація цього заходу, завдяки чому можна запобігти порушення громадського порядку, загроз безпеці суспільству, не ставити перепон у діяльності співробітників інститутів сектору безпеки і оборони (ІСБО). Для співробітника ІСБО важливо знати

психолінгвістичні особливості організації натовпу і принципи соціальної комунікації, які забезпечать громадський порядок в умовах соціальних конфліктів [1]. Відповідність сучасним напрямом дослідження мови, спрямованість на створення цілісних уявлень про натовп як дискурсивну спільноту свідчить про актуальність обраної теми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ознайомлення з теоретичними джерелами за темою дослідження засвідчило, що на тлі низки глибоко вивчених питань існують прогалини, які потребують осмислення та всебічного опису. Роботи закордонних вчених Мішеля Фуко про дискурс та Делла Хаймса з його теорією про мовні спільноти слугували теоретичною базою концепції «дискурсивної спільноти». Але першим, хто сформулював парадигму вивчення дискурсивної спільноти, був Джон Свейлз. Феномен натовпу ще з початку минулого століття став об'єктом пильного вивчення різних наук, серед яких психологія [2; 3; 4], соціологія [5–8] і лінгвістика [1; 9]. Проблема вивчення натовпу набула колосального значення. Дослідженням натовпу займалися Г. Лебон, Г. Тард, З. Фрейд, Е. Фромма, М. Горкгаймер, С. Московічі. Серед сучасних дослідників, що займаються вивченням цієї наукової проблеми, назвемо Л. Пелепейченко, Л. Компанцеву, І. Сундієва, Л. Почобута, О. Забаріна.

Метою статті є виявлення типових характеристик натовпу як дискурсивної спільноти у сучасній лінгвістиці.

Виклад основного матеріалу. Для цього дослідження актуальним є визначення натовпу, запропоноване О. Забаріною: «Натовп – тимчасове з'єднання окремих осіб, пов'язаних загальною потребою, інтересом, ідеєю, вірою, усвідомленням своєї спільності, що відрізняється від інших, в одне формально неорганізоване ціле, яка купує на час цього з'єднання єдність думок, почуттів, емоцій і дій» [10, с. 74].

Факторами, що сприяють виникненню натовпу як дискурсивної спільноти, є :

- стихійні лиха (пожежі, повені, землетруси);
- масові видовища (спортивні матчі, концерти);
- політичні акції (мітинги, демонстрації, вибори, страйки, акції протесту);
- площадки для масових гулянь і відпочинку (стадіони, площі, приміщення і майданчики для розваг) [8, с. 180].

Варто загострити увагу на тому, що натовп не є просто «механічним» скупченням людей в одному місці, а являє собою саме сукупність людей, що об'єднується не за територіальною чи етнічною ознаками, а виходячи зі спільності комунікативних цілей, що стоять перед ними, а також єдиної технології, рівня компетентності, знань особливостей жанрової організації інформації і механізмів її обміну.

До таких особливостей натовпу можна віднести:

- підвищену групову сугестивність;
- підвищення емоційного сприйняття дійсності;
- придушення почуття відповідальності за власну поведінку;
- почуття сили і усвідомлення анонімності [10, с. 103].

А. Назертян виділяє чотири основних види натовпу:

1. Оказіональний, або випадковий натовп виникає стихійно у відповідь на ту чи іншу подію; поєднують елементи організованості й стихійності (випадок, коли натовп організувалася ззовні, а далі запустився процес самоорганізації).

2. Конвенціональний натовп пов'язаний інтересом до якогось задалегідь оголошеним масового розваги (спортивні змагання, концерти). Має спільний інтерес і задалегідь слідує тимчасовим нормам поведінки.

3. Експресивний натовп спільно виражає загальне ставлення до якоїсь події (радість, ентузіазм, обурення, протест).

4. Діючий натовп може виступати в одному з чотирьох підвидів:

а) агресивний – об'єднаний сліпою ненавистю до якогось об'єкта; б) панічний – стихійно рятується від реального або уявного джерела небезпеки; в) користолюбний – вступає в непорядкований безпосередній конфлікт за володіння будь-якими цінностями; г) повстанський – де людей пов'язує спільне справедливе обурення діями влади; він нерідко складає основу революційних потрясінь. [11].

Г. Ле Бон ототожнює будь-яку спільність людей із натовпом, групою. Класифікуючи натовп, він поділяє учасників натовпу на гомогенні (що складаються із представників однієї соціальної верстви, однієї вікової групи, однієї статі) та гетерогенні (які включають представників різних соціальних груп, виділених по позначених ознаками). [2].

По відношенню до громадському порядку розрізняють натовп:

- лояльний (нормативні), чия діяльність пов'язана з дотриманням, затвердженням і підтримкою громадського порядку;
- протестний, чия діяльність пов'язана із запереченням або дискредитацією громадського порядку;
- нейтральний (індиферентні), чия поведінка не впливає безпосередньо на громадський порядок (натовп глядачів) [10, с. 147].

Усе це свідчить про те, що будь-який натовп характеризується спільністю емоційного стану й спонтанною спрямованістю поведінки; наростаючим психічним зараженням – поширенням підвищеного емоційного стану від одного індивіда до іншого на ментальному рівні. Інколи відсутність чітких цілей і організаційна неврегульованість натовпу може перетворити його в об'єкт маніпуляцій або в інструмент тиску і протиправних дій.

Натовп розглядаємо як дискурсивну спільноту. Характеристики дискурсивної спільноти були запропоновані Джоном Свейлзом [12]. Спираючись на його підхід, виокремимо категоріальні характеристики дискурсивної спільноти натовпу:

- 1) група людей, яка спонтанно утворилась внаслідок спільного інтересу;
- 2) натовп не завжди має механізми для здійснення комунікації між його членами;
- 3) деякі типи натовпу створюють можливості інформаційного обміну (конвенційний, організований натовп);

4) натовп здатний повністю підкорятися емоціям і піддається маніпулятивному впливу;

5) використання спеціальних засобів управління емоційним станом (промови ораторів, музика, хоровий спів, ритуальні танці, ритми, різні зорові стимули (прапор, символи, портрети), учасники натовпу, що знімають себе на камеру і транслюють зображення в мережі).

Що стосується надзвичайних подій, що виникають через необережність або в силу біологічних факторів (епідемії), або природних, стихійних лих, то в цьому випадку масове звернення, як правило, будується стихійно, мимоволі. В умовах натовпу має місце особлива реакція зараження, коли психічний стан, настрої і поведінку особистості або групи резонують, посилюють шляхом ланцюгової реакції.

Так, В. Бехтерев писав: «Натовп зв'язується в одне ціле головним чином настроєм, а тому з натовпом говорити треба не стільки переконуючи, скільки розраховуючи перемогти його гарячими словами. А коли це досягнуто, залишається тільки керувати, наказувати й давати всім приклад, бо останній діє подібно навіюванню, цим користуються всі знамениті лідери ... В натовпі індивід втрачає завдяки дії навіювання значну частку критики і піддається сугестивності» [13, с. 76].

До елементів дискурсу натовпу слід віднести:

- комунікатора – суб'єкта, що ініціює інформаційні процеси;
- подію – інформаційний привід, який утворив натовп;
- канали передачі інформації;
- аудиторію, що сприймає інформацію та має зворотній зв'язок;
- контакт, що забезпечує взаємодію комунікантів.

У ході формування натовпу як складної комунікативної події реалізується принаймні 4 типи позиціонування:

- 1) між її учасниками як колективним адресантом і цільовим адресатом – за відсутності безпосереднього контакту;
- 2) між лідером і натовпом – асиметрична взаємодія;
- 3) між кожним учасником і цільовим адресатом;
- 4) між самими учасниками, в натовпі.

Розглянемо їх докладніше. Оскільки в першому типі не передбачається контакту з адресатом, то таке позиціонування не можна вважати безпосередньо комунікативним актом. Проте мета такої комунікації – вплинути. Сила впливу пропорційна числу голосів. Спосіб впливу – декларація від колективного адресанта, зазначеного великою кількістю людей в натовпі.

Другий тип – власне комунікація між лідером на трибуні й натовпом, але це комунікація асиметрична. Мета мовця – домогтися підтримки. Натовп – це колективний адресат із невеликим набором комунікативних можливостей: підтримка лідера – скандування гасел, прямі відповіді на питання реакція не підтримки і засудження, скандування лозунгів або відмова від комунікації з позиції нижчестоящого. Сила такої взаємодії – це сила унісону; вона може бути велика та виробляти страхітливий ефект на свідків, але може допомогти донести повідомлення до цільового адресата.

Третій тип позиціонування – між кожним учасником і цільовим адресатом. Наприклад, кожен з учасників натовпу несе своє повідомлення, але на рівних. Ієрархія відсутня, звернення має неформальний характер – це стирання кордонів формального і неформального спілкування, також відображає порушення кордонів, вихід за межі кооперативного спілкування [14, с. 398].

Мета кожного такого учасника натовпу – бути в підсумку поміченим, почутим адресатом. Їхня стратегія – самовираження. Безліч голосів з різними інтонаціями й регістрами створюють таким чином поліфонію протесту, не зливаючись в унісон.

Четвертий тип – безпосередня комунікація між демонстрантами в натовпі. Тут відбувається взаємодія солідарного типу серед рівних, взаємна підтримка, емоційна оцінка, жарти. Мета такого спілкування – набути прихильників, однодумців, солідарності.

Висновки. Концепція «дискурсивна спільнота» дозволяє проводити дослідження, виходячи за межі тільки однієї дисципліни, що дозволить вирішити низку актуальних проблем, які дозволять забезпечити контроль над поведінкою натовпу для співробітників ІСБО. Отже, натовп може складатися з різних, іноді конфліктуючих один з одним, спільнот, які можуть мати різні потреби, інтереси, місце і роль у суспільстві, і тому, для успішної комунікації, слід знайти щось спільне, апелювати до учасників комунікації простою мовою з метою сприйняття інформації всіма учасниками комунікативних подій однаково.

Перспективою дослідження вважаємо узагальнення інформації про основні характеристики дискурсу натовпу в сучасній лінгвістиці.

Література:

- Компанцева Л.Ф. Соціальні комунікації для фахівців сектору безпеки та оборони. підруч.: у 2 т. Т.1. Київ : Нац. акад. СБУ, 2016. 476 с.
- Лебон Г. Психология народов и масс. Москва : Академический проект. 2011. 238 с.
- Фрейд З. Психология масс и человеческое “Я”. *Диалог*. 1990. № 12. С. 102–122.
- Московичи С. Век толп. Исторический трактат по психологии масс. Академический проект. Москва. 2011. 872 с.
- Зиммель Г. Теория конфликтного функционализма. Москва : Academia, 1993. 415 с.
- Блумер Г. Коллективное поведение. *Американская социологическая мысль. Тексты*. / Пер. с англ. / Под ред. Добрянкова. Москва : Издательство Московского Университета, 1994. С. 168–215.
- Дюркгейм Э. О разделении общественного труда. Методология социологии. Москва : Наука, 2011. 572 с.
- Почебут Л. Г. Социальные общности: психология толпы, социума, этноса. Монография. Санкт-Петербург, 2005. С. 178–182.
- Мовна комунікація в діяльності сил охорони правопорядка. Теоретичні засади галузевої комунікації / За редакцією докт. філолог. наук, проф. Л.М. Пелепейченко. Харків : АВВ МВС України, 2009. 272 с.
- Забарин А.В. Психология толпы и массовых беспорядков : учеб. и практикум для вузов. Москва. 2018. 211 с.
- Назаретян А.П. Агрессивная толпа, массовая паника, слухи. Лекции по социальной и политической психологии. Санкт-Петербург : Питер. 2003. 193 с.
- Swales, J.M. Discourse Communities, genres and English as an international language. *World Englishes*, Vol. # 2, 1988. pp. 211–220.
- Бехтерев В.М. Коллективная рефлексология. Пг., 1921. 432 с.
- Федорова Л.Л. Формальное и неформальное общение: структура и границы. Русский язык сегодня. *Ин-т русского языка им. В.В. Виноградова РАН* / под ред. Н.Н. Розановой. Москва : Флинта : Наука, 2012. Вып. 5: Проблемы речевого общения. С. 395–405.
- Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. Волгоград : Перемена, 2002. 477 с.
- Комунікативна особистість військовослужбовця Національної гвардії України в сучасному соціальному контексті : монографія / За ред. Л.М. Пелепейченко. Харків : Національна академія НГУ, 2014. 221 с.
- Pramoolsook, I. A Multi-layered Discourse Community: Defining Biotechnology and Environmental Engineering Discourse Communities at SUT. *Suranaree J. Soc.* Vol. 2, #1. June 2008, pp. 85–97.
- Swales, J.M. Genre analysis: English in Academic and Research Settings. Cambridge : Cambridge University Press, 1997.

Monastyrova L. Crowd as a discourse community

Summary. This research exposes the necessity and relevance to define and carry out specific analysis on basic characteristics of the crowd as a discourse community in modern linguistics. The main approaches of researchers to the interpretation of the concept of “crowd” and “discourse community” are analyzed. It is given reasons why the crowd itself has become the central object of modern scientific researches in psychology, sociology and linguistics. Analyzing these principles from the perspective of the latest scientific paradigms, first of all, cognitive linguistics, pragmalinguistics, psycholinguistics, it is necessary to emphasize that the factors which can cause the emergence of the crowd as a discourse community (natural disasters, mass shows, political actions and sides for mass events), psycholinguistic peculiarities of the crowd, according to A. Nazertian to single out the types of the crowd (occasional, conventional, expressive and acting) and, taking into account the approach of John Swales, to find and single out the categorical characteristics of the crowd as a discourse community. Crowd is characterized by emotionality and inability to think critically, that is, intellectually, the crowd is always lower than the individual. Such necessity was caused by the growing interest to the research of the crowd as a discourse community, which is one of the most important components of the process of ensuring national security in conditions of global security challenges, including the hybrid war in Eastern Ukraine. The author describes the types of positioning of crowd formation as a complex communicative event. Researches of crowd as a discourse community will allow to carry out a number of interdisciplinary studies, based on which it may be possible to solve a number of pressing problems of crowd conflict prevention for specialists of security and defense institutions (ISBO), because communicative literacy is one of the factors of providing public order, rule of law, democracy and respect for the human being.

Key words: crowd, discourse, discourse community, communicative event, national security.